

Učebnice mělo nahradit sdílení materiálů mezi učiteli, ale tahle cesta se neosvědčila, říká analytička EDUin

20.9.2024 - Jitka Polanská | EDUin

„Při zavádění současného kurikula před dvaceti lety se s učebnicemi moc nepočítalo. Idea byla taková, že je nahradí portál [rvp.cz](https://www.rvp.cz), kam budou kreativní učitelé dávat materiály, které vytvořili, a budou je sdílet s kolegy. Ukázalo se ale, že takové rozvolnění je pro většinu učitelů nekomfortní a neumí se v něm pohybovat,“ říká Lucie Slejšková, analytička EDUinu.

Začala jsem se tématem učebnic zabývat v souvislosti s aktuální revizí kurikula. Mluví se o tom, že učebnice by měly podpořit jeho implementaci. Zdá se mi, že tohle očekávání je poměrně nové, dřív se stavělo hlavně na vzdělávání učitelů. Vidím to správně?

Donedávna jako bychom si nebyli jisti, zda používání učebnic je vlastně správné, zda není automaticky znakem zastaralé, špatné výuky. Ale myslím, že se tenhle náhled mění, protože se mění i situace. V době, kdy se připravovalo současné kurikulum, před více než dvaceti lety, byly k dispozici z větší části málo použitelné učebnice, napsané podle osnov.

Zřejmě si nikdo nedokázal představit, že tu jsou nakladatelství, která dokážou najednou vytvořit něco úplně jiného, co bude v souladu s novým, kompetenčním zaměřením kurikula. A i nakladatelé stáli spíše stranou, dívali se na celý proces s nedůvěrou. Každopádně, debata se s nimi tenkrát myslím nevedla.

V jiných zemích, které považujeme v oblasti vzdělávání za příkladné, k učebnicím nepřistupují tak skepticky jako my.

Přesně tak, v zemích s nejlepšími výsledky v šetření PISA učebnice používají systematicky. Nedávno u nás vyšla kniha Britky Lucy Crehan *Chytrozemě*, která se jela podívat mimo jiné do Finska. A zjistila, že výuka v různých školách vypadá celkem podobně, a to právě díky učebnicím, kterých se učitelé hodně přidržují. Každý učitel si samozřejmě hodinu nějak přizpůsobuje, ale jen do určité míry, učebnice mu pomáhá výuku strukturovat.

Pro hodně lidí u nás to může být překvapivé. Vtip je v tom, že dobrá učebnice je vytvořená tak, aby v ní jednotlivé části na sebe didakticky navazovaly a aby byly propojené i s učením v jiných oborech, kterými děti v daném čase procházejí. Zvlášť na 1. stupni to je dobře vidět – když jsou učebnice dobře napsané, propojuje se v daný okamžik nácvik čtení s matematikou i prvoukou, ale třeba i s ICT. Nic nesmí předbíhat, musí to jít ruku v ruce. Takové učebnice rozhodně učiteli šetří čas a jsou do nějaké míry i zárukou, že výuka je didakticky v pořádku.

Co mělo v představách lidí, kteří před dvaceti lety vytvořili moderní kurikulum, učebnice nahradit? Byla jste u toho.

Uvažovalo se tak, že se učitelům nabídnou různé materiály online a v nich budou inovativní postupy i vzdělávací obsah. Někteří učitelé už s takovými volnými zdroji pracovali, sami je vytvářeli a očekávalo se, že ukážou cestu dalším, že budou šířit dobrou praxi. Vznikl k tomu Metodický portál [rvp.cz](https://www.rvp.cz), kde to zpočátku opravdu dost žilo. Materiály tam rychle přibývaly, byly mezi nimi i odbornější články, živé bylo i diskuzní fórum, kde si učitelé vyměňovali zkušenosti.

Zdalo se, že to je dobrá myšlenka. Ale postupně bylo víc a víc zřejmé, že tímto způsobem dokážeme „nakopnout“ a podchytit jen poměrně malou část učitelů. Ostatně to se ukázalo jako nejužší místo celé reformy. Ti učitelé, kteří si na to najdou čas a mají náležitou podporu uvnitř školy, se nebojí experimentovat. Mnoho jiných ale ve škole podporu nemělo, školní programy byly v mnoha školách napsány zcela formálně a zadání pro učitele bylo: „nějak si s tím poradte“. Je jasné, že za takové situace mnoho učitelů prostě pojede ve vyjetých kolejích, zvlášť pokud tomu nic zásadního nebrání. Byť to jde proti duchu celé změny v kurikulu.

Proběhla kolem toho kritická debata, ve které by se někdo pokusil vrátit učebnice do hry?

Tvářili jsme se, že reforma běží, že se uchytila, což se ale do velké míry nestalo. Učitelé se dál drželi svých učebnic, řada z nich nebyla s novým kurikulem v souladu, i když doložku samozřejmě měly, ale byla to formální shoda. O tom, že RVP mohou dostat do škol učebnice, se mluví až teď. Myslím, že si začínáme uvědomovat, že nejsou snadno nahraditelné.

Běžný učitel nemá čas, aby si bez nich poskládal kvalitní výuku, ne jednu hodinu, ale výuku, která bude konzistentně hodinu za hodinou naplňovat vzdělávací cíle kurikula, dbát na náležitou posloupnost a provázanost s jinými vzdělávacími oblastmi.

Nové RVP, které nyní ministerstvo připravuje, je postaveno tak ambiciózně, že si nedokážu představit, jak se s tím učitelé většinou vyrovnají, pokud nebudou mít k dispozici – mimo jiné – i učebnice, které je v implementaci povedou. V projektu Kurikulum je na implementaci RVP hodně peněz, teď jde o to, jak s nimi stát naloží.

Může být řešením „elektronická učebnice“, o které možná uvažuje MŠMT?

Obávám se, že půjde opět o stejný princip „metodických materiálů“ zavěšených různě online, které ale výuku nijak zásadně neproměňují. Moje rodičovská i učitelská zkušenost mi říká, že učitelé jsou většinou zvyklí mít v ruce něco z papíru, něco hmatatelného, podle čeho jedou. Mé děti chodí do obvyklé základky na vesnici a bez učebnic by se tam výuka neobešla. A ne proto, že paní učitelky nejsou šikovné, naopak. Ale taková práce spolyká spoustu času a energie, to má dělat někdo jiný. Online materiály paní učitelky využívají, je to ale doplněk. Mohou tak třeba rozšířit výuku dětem, které potřebují další úkoly a výzvy.

Pokud tedy chceme v kurikulární reformě uspět, tuto realitu máme brát v potaz. Jinak trváme na nějaké liberální chiméře a vymýšlíme další digitální zdroje, které pak leží ladem. V jiných zemích, i velmi vyspělých, klasické papírové učebnice navíc neberou jako z nouze ctnost, je to volba. Tištěná učebnice může mít extenzi v online, řada učebnic je nyní hybridních, ale je lepší, když se to sbíhá k něčemu, co mají žáci i učitelé v ruce. Ostatně i pro rodiče je to důležité.

Bude někdo podle takto navrženého kurikula vůbec schopný učebnice vytvořit?

Některé učebnice a řady učebnic, které již existují, by před novým RVP obstály. Z pochopitelných důvodů nebudu jmenovat konkrétní z nich. Obecně ale platí, že to není jednoduchý úkol. Důraz na provázanost a mezipředmětové vztahy mimo jiné znamená, že by na sebe měly učebnice jednotlivých předmětů nějak reagovat, že nejde o jednotlivé tituly, ale o celek, což celý již tak komplexní úkol dělá ještě komplexnějším.

Je reálné očekávat, že se toho nakladatelé chopí? Jaký mechanismus by tomu mohl pomoci?

Myslím si, že máme nakladatelství, která toho jsou schopna a již nyní tvoří učebnice podle nových požadavků. Pokouší se je vytušit dopředu, protože čekat na schválení RVP, a pak teprve zahájit práce na nových učebnicích, by taky mohlo znamenat nabrat velké zpoždění a prohrát souboj o zákazníky.

Hodně také záleží na tom, jak bude nastaven systém udělování doložek, podle jakých parametrů se budou nové učebnice posuzovat. Recenzenti učebnic, kteří pracují pro NPI, by podle mě měli respektovat, že učitel může volit různé výukové metody. Například není pravda, že výuka bude lepší, když skoro všechno budeme dělat badatelsky.

Vybavuji si, že Lucy Crehan v Chytrých zemích uvádí, jaké způsoby výuky se ukázaly jako účinné v zemích, které v PISA excelují. A nebyla to badatelská výuka, resp. měla své místo jen v určitých typech situací, které žáci řešili. Mnohem víc to byly postupy, které dávno známe – opakování již naučeného učiva, propojování s reálnými situacemi, modelování a příklady, jejichž řešení se žákům odhalí, i těch, na které žáci musí sami přijít, kladení otázek „proč, jak, co když...“ Patřilo k nim i memorování, použité ve správné chvíli. Naopak nefungovala představa, že žáci musí neustále něco aktivně dělat, taková ta aktivita pro aktivitu.

Vnímám dost znepokojivé náznaky, že ze strany NPI dochází k poněkud šablonovitému posuzování učebnic. Nakladatelství jsou tlačena do toho, aby se řídila pouze konstruktivistickým přístupem, a některé učebnice, které jsou postaveny na jiných metodách, jsou zamítány.

Je to klasický odezdikezdisumus, který v Čechách tak dobře umíme. Vymezíme se proti frontální výuce a přikloníme se nekriticky k opačnému spektru výukových metod. Paleta je ale široká a pro různé výukové situace se hodí různé metody. Po učebnicích nemůžeme vyžadovat takovou unifikovanost. Kritériem jejich kvality by mělo být zejména to, zda při jejich využití může žák za pomoci učitele dosáhnout požadovaných výsledků učení.

Jaká by podle vás mohla být kritéria posuzování kvality učebnice? Teď si nad nimi láme hlavu ministerská pracovní skupina.

Nechci se tvářit, že na to mám recept. Rozhodně si ale myslím, že posuzování učebnic by se nemělo dít jen „u stolu“. V učebnici mohou být ta rádobý správná slova, může se tvářit, že se díky ní budou rozvíjet dovednosti i kompetence, že je vše pěkně provázané, postupuje se od známého k méně známému atd., ale jakmile si ji vezmete do výuky, můžete zjistit, že prostě nefunguje.

Vodítkem pro posouzení učebnice by tedy měly být i výsledky žáků. Některá nakladatelství do ověřování investují. To je podle mě zodpovědný postoj. Vstupuje tu do hry samozřejmě mnoho dalších faktorů, ale pokud žáci získali plánované znalosti i dovednosti, pak jsou metody učitele a výukové materiály dobré.

A myslím si také, že by učebnice měli psát ti nejlepší učitelé z praxe, ne teoretici, kteří ve školách neučí. Učebnice by opravdu měla být prověřena výukou.

<https://www.eduin.cz/clanky/ucebnice-melo-nahradit-sdileni-materialu-mezi-uciteli-ale-tahle-cesta-se-neosvedcila-rika-analyticka-eduin>